

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.49>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Шпомер А.І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0000-0003-0792-5797

Шевченко В.С.,

здобувачка вищої освіти 4 курсу
юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»

Шпомер А.І., Шевченко В.С. Правове регулювання господарського судочинства в умовах воєнного стану.

Стаття присвячена аналізу чинного національного законодавства та судової практики у сфері здійснення господарського судочинства в умовах воєнного стану.

Авторами встановлено, що масштабне вторгнення в Україну з боку російської федерації та введення правового режиму воєнного стану, зумовило виникнення низки проблем, пов'язаних зі здійсненням господарського судочинства в умовах сьогодення. Зазначено, що діяльність господарських судів здійснюється з певними обмеженнями, зумовленими викликами воєнного стану.

Наголошується, що проблемним є питання діяльності судів, які знаходяться на територіях, де активно ведуться бойові дії та на окупованих територіях.

У статті проаналізовано дистанційний режим роботи господарських судів. При цьому автори вважають, що дистанційна робота судів є набагато безпечнішою, оскільки в одному місці (у випадку судів – залі судових засідань) знаходиться менше скупчення осіб, ніж при звичайній роботі суду.

Досліджено питання поновлення господарських процесуальних строків, зокрема, визначення судом поважності причин пропуску господарських процесуальних строків, при цьому такі причини є оціночною категорією, оскільки визнаються судами суб'єктивно та на власний розсуд. Розглянуто судову практику щодо визнання введення воєнного стану на території України поважною причиною для поновлення господарських процесуальних строків.

Автори звертають увагу на питання відкладення розгляду справи, а саме, на необхідність визнання оголошення сигналу «повітряної три-

воги» як однієї з підстав для відкладення розгляду справи судом.

У висновках зазначається, що в умовах введення режиму воєнного стану, господарське судочинство не припиняє свою діяльність, але деякі його аспекти змінилися, оскільки під час дії правового режиму воєнного стану господарське судочинство здійснюється з врахуванням викликів, зумовлених сьогоденням.

Ключові слова: воєнний стан, господарське судочинство, зміна територіальної підсудності, поновлення господарських процесуальних строків, відкладення розгляду судових справ.

Shpomer A.I., Shevchenko V.S. Legal regulation of economic justice in the conditions of martial law.

The article is devoted to the analysis of current national legislation and judicial practice in the field of economic justice in the conditions of martial law.

The authors established that the large-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation and the introduction of a legal regime of martial law led to the emergence of a number of problems related to the implementation of economic justice in today's conditions. It is noted that the activity of commercial courts is carried out with certain restrictions due to the challenges of martial law.

It is emphasized that the issue of the activities of the courts located in the territories where hostilities are actively taking place and in the occupied territories is problematic.

The article analyzes the remote operation of commercial courts. At the same time, the authors believe that the remote work of courts is much safer, since there is less crowding of people in one place (in the case of courts – the courtroom) than during the normal work of the court.

The issue of renewal of economic procedural terms was studied, in particular, determination by

the court of the validity of the reasons for skipping economic procedural terms, while such reasons are an evaluative category, as they are recognized by the courts subjectively and at their own discretion. Considered judicial practice regarding the recognition of the introduction of martial law on the territory of Ukraine as a valid reason for the renewal of economic procedural terms.

The authors draw attention to the issue of postponement of the case, namely, the need to recognize the announcement of the "air alarm" signal as one of the reasons for the postponement of the court's consideration of the case.

In the conclusions, it is noted that in the conditions of the introduction of the martial law regime, economic justice does not stop its activity, but some of its aspects have changed, because during the operation of the legal regime of martial law, economic justice is carried out taking into account the challenges caused by the present.

Key words: martial law, economic justice, change of territorial jurisdiction, renewal of economic procedural terms, postponement of consideration of court cases.

Постановка проблеми та її актуальність.

Ситуація, яка сьогодні склалася в Україні, вимагає рішень та ідей, які зможуть покращити доступ до суду. Введення воєнного стану створило серйозні виклики для всієї судової системи, а особливо для господарського судочинства, оскільки потребує особливих підходів до забезпечення правосуддя та розв'язання господарських спорів в умовах нестабільності. Умови воєнного стану створюють правовий вакуум, оскільки законодавча та правова система піддаються серйозним викликам та змінам, що ускладнює регулювання господарських відносин.

24 лютого 2022 року було здійснено повномасштабне вторгнення на Україну з боку російської федерації. Того ж дня Президент видав Указ «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 [1], яким у нашій країні було введено воєнний стан, що значно вплинуло на усі сфери нашого життя, суспільства та держави в цілому. Актуальність досліджуваної теми зумовлена тим, що введення правового режиму воєнного стану вплинуло, зокрема, на здійснення правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теми правового регулювання господарського судочинства в умовах воєнного стану здійснювали різні правники-науковці, серед яких: Дришлюк В.І., Дяченко С.В., Заріцька М.М., Заріцький М.Д., Щербина А.А. та інші. Проте, значна кількість питань у сфері правового регулювання господарського судочинства в умовах воєнного стану потребує подальших досліджень.

Метою статті є аналіз чинного законодавства щодо здійснення правосуддя та визначення особливостей здійснення судочинства, зокрема господарського, під час дії воєнного стану, а також спроба визначити напрямки розробки рекомендацій щодо покращення чинного законодавства у сфері здійснення правосуддя господарськими судами.

Основними завданнями роботи є дослідження особливостей здійснення господарського судочинства в умовах воєнного стану, впливу воєнного стану на роботу господарських судів в Україні, необхідності розробки рекомендацій щодо вдосконалення чинного господарського процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні існують проблеми у сфері здійснення господарського судочинства. У місцях, де ведуться активні бойові дії, на окупованих територіях судам дуже складно здійснювати функції, покладені на них чинним законодавством. Однак, незважаючи на непрості умови роботи судів, необхідність громадян звертатися за захистом до суду залишається, і кожен день кількість звернень зростає. Ст. 8 Основного Закону України закріплює гарантоване право людини та громадянина звертатися до суду, щоб захистити свої конституційні права та свободи [2]. Таким чином саме на суди покладається конституційний обов'язок захищати людей від посягань на їхні права та свободи. Слід зазначити, що під час дії воєнного стану гарантоване ст. 55 Конституції України право на захист судом прав і свобод людини та громадянина не може бути обмежене [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року (далі – Закон про воєнний стан) під поняттям «воєнний стан» слід розуміти «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [3]. Згідно зі ст.ст. 10, 12-2, 26 цього Закону введення воєнного стану в державі не має впливати на діяльність судів, крім того, не допускається ані прискорення, ані скорочення будь-яких форм судочинства.

Однак, діяльність господарських судів та судів загалом здійснюється з певними обмеженнями. Серед основних викликів судової системи та правосуддя, які не залежать від впливу на їх діяльність окремих посадових осіб держави, мають місце постійні повітряні тривоги (часто масштабні, на території всієї України), а також перебої з електропостачанням (у випадках обстрілів об'єктів електричної інфраструктури), що значно впливає на діяльність судів.

Також проблемним є питання діяльності судів, які знаходяться на територіях, де активно ведуться бойові дії та на окупованих територіях. Так, на початку повномасштабного вторгнення було зупинено роботу багатьох судів, серед яких були й господарські.

З березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ», у якому зазначається, що у випадку, коли суд з об'єктивних причин під час воєнного стану не може здійснювати правосуддя, що пов'язано з такими надзвичайними обставинами як стихійне лихо, військові дії, заходи щодо боротьби з тероризмом, за рішенням Вищої ради правосуддя, яке ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, територіальну підсудність судових справ може бути змінено. При цьому такі справи передаються до суду, який знаходиться найближче до суду, що не може здійснювати свої повноваження [4].

Так, у березні 2022 року відповідно до Розпорядження Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану (господарські суди Миколаївської, Сумської та Чернігівської областей)» № 12/0/9-22 було змінено територіальну підсудність судових справ Господарського суду Чернігівської області та Господарського суду Сумської області на Господарський суд Черкаської області, а підсудність судових справ Господарського суду Миколаївської області – на Господарський суд Одеської області [5]. На сьогодні діяльність цих судів уже відновлено Розпорядженням Верховного Суду «Про відновлення територіальної підсудності судових справ господарських судів Сумської та Чернігівської областей» від 22.04.2022 № 25/0/9-22 та Розпорядженням Верховного Суду «Про відновлення територіальної підсудності судових справ Господарського суду Миколаївської області» від 25.07.2022 № 41 [6, 7].

У 2020 році набув поширення дистанційний режим роботи судів, в тому числі й господарських. Причиною цьому стала епідемія коронавірусної хвороби (COVID-19). Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 до ГПК України було внесено деякі зміни, а саме до ст. 197 додали нову частину з таким текстом «на період дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб, учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Підтвердження особи учасника справи здійснюється із застосуванням електронного підпису, а якщо особа не має такого підпису, то у порядку, визначеному Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» або Державною судовою адміністрацією України» [8].

Варто зазначити, що сьогодні, коли в Україні діє воєнний стан, дистанційна робота судів є набагато безпечнішою, адже в одному місці (у випадку судів – залі судових засідань) знаходиться менше скупчення осіб, ніж при звичайній роботі суду. Так, відповідно до ч. ч. 1–3 ст. 197 Господарського процесуального кодексу (ГПК) України учасники справи мають можливість брати участь у судовому засіданні дистанційно, а саме в режимі відеоконференції, не знаходячись у залі судових засідань. При цьому у суді має бути наявне відповідне технічне обладнання. Про це суд має зазначити в ухвалі про відкриття провадження у справі. Винятком є обов'язкова присутність учасника справи. Учасник, якому необхідно взяти участь у судовому засіданні дистанційно, подає відповідну заяву протягом зазначеного в ГПК України строку – не пізніше п'яти днів до дня судового засідання. Копія такої заяви надсилається усім іншим учасникам справи у той самий строк. Учасник справи, який бере участь у судовому засіданні дистанційно, не повинен знаходитись у приміщенні суду, використовує власні технічні засоби для підключення до відеоконференції та електронний підпис, відповідно до вимог Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему чи положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів) [9].

Слід зазначити, що сьогодні проблемним є питання поновлення господарських процесуальних строків, оскільки в умовах воєнного стану учасникам процесу важко вчасно вчинити певні процесуальні дії. Відповідно до ч. 1 ст. 119 ГПК України суд поновлює пропущений процесуальний строк, однак за певних умов коли: учасник справи подасть відповідну заяву; причини, через які було пропущено процесуальний

строк, суд визнає поважними; виняток – ГПК України встановлює неможливість поновлення такого строку [9].

Варто звернути увагу, що чіткого переліку причин пропуску господарських процесуальних строків у ГПК України не зазначено. Поважність причин визнається судом суб'єктивно, на власний розсуд. Важливим є питання визнання воєнного стану як поважної причини пропуску господарських процесуальних строків. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду (далі – КГС ВС) у своїй ухвалі від 20.07.2022 у справі № 924/939/21 зазначає, що «саме лише посилення скаржника на введення на території України воєнного стану не є безумовним доказом наявності поважних причин пропуску строку на касаційне оскарження» [10]. Господарський суд Закарпатської області поважною причиною пропуску процесуального строку визнав обставину, за якої позивач невчасно отримав відзив на позовну заяву, через що не зміг подати відповідь на вказаний відзив (Ухвала Господарського суду Закарпатської області від 12.04.2023, справа № 907/27/23) [11]. КГС ВС у своїй ухвалі від 22.08.2022 у справі № 922/2699/21 встановив: «АТ «ХАРКІВОбЛЕ-НЕРГО» не мало змоги здійснювати діяльність, оскільки досі обмежена робота інфраструктурних об'єктів на території міста Харкова та неможливістю виконання своїх повноважень працівниками Товариства в умовах дії воєнного стану» [12].

КГС ВС у своїй постанові від 05.07.2023 у справі № 910/186/21 стверджує: «ключовою ознакою поважності причин пропуску строку є причинно-наслідковий зв'язок між обставинами (зокрема, але не виключно, збройна агресія проти України) та неможливістю виконати конкретну процесуальну дію у строк, встановлений законом, ухвалою суду тощо. Сама собою військова агресія проти України та введення воєнного стану на всій території України не може автоматично означати зупинення всіх процесуальних строків, визначених законом, або ж про автоматичне поновлення таких строків, незалежно від того, існує реальна можливість дотриматись їх чи ні. Військова агресія, воєнний стан як обставини непереборної сили можуть бути поважною причиною пропуску процесуального строку та підставою для його поновлення лише у разі, якщо саме внаслідок пов'язаних із ними обставинами не може виконати ті чи інші процесуальні дії» [13].

Отже, введення воєнного стану на території України не є саме по собі поважною причиною для поновлення процесуальних строків. У випадку пропуску строку з причин, пов'язаних із запровадженням воєнного стану та збройною агресією проти України, може бути розглянуто

питання про поновлення строку з урахуванням доводів, наведених у заяві учасника справи, та в кожному випадку окремо. Учасник справи має довести існування реальних перешкод для звернення до суду та вчинення відповідних процесуальних дій у відповідний проміжок часу. При цьому, обставини, що виникли внаслідок воєнного стану та збройної агресії проти України, які унеможливили виконання процесуальних дій, повинні бути об'єктивними, незалежними від волі особи, яка пропустила строк, та підтверджуватися належними і допустимими засобами доказування.

Слід звернути також увагу на питання відкладення розгляду справи. Чинний ГПК України встановлює низку підстав, за наявності яких суд відкладає розгляд справи. Такими підставами, відповідно до ч. 2 ст. 202 ГПК України, є «1) неявка в судові засідання учасника справи, щодо якого немає відомостей про направлення йому ухвали з повідомленням про дату, час і місце судового засідання; 2) перша неявка в судові засідання учасника справи, якого повідомлено про дату, час і місце судового засідання, якщо він повідомив про причини неявки, які судом визнано поважними; 3) виникнення технічних проблем, що унеможливають участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції, крім випадків, коли відповідно до цього Кодексу судові засідання може відбуватися без участі такої особи; 4) необхідність витребування нових доказів, у випадку коли учасник справи обґрунтував неможливість заявлення відповідного клопотання в межах підготовчого провадження» [9].

Сьогодні часто оголошуються сигнали «повітряної тривоги» на початку судових засідань, що зумовлює вирішення судом питання відкладення розгляду самої справи. Оголошення сигналу «повітряна тривога» є непередбачуваним, робить неможливим своєчасне подання учасником справи клопотання про відкладення розгляду справи та унеможливорює прибуття учасника до суду. Тому в першу чергу суд під час вирішення питання про наявність підстав для відкладення розгляду справи має враховувати те, що згідно зі ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [2]. Оголошення сигналу «повітряна тривога» по суті не потребує доказування, оскільки такий сигнал є загальновідомим, адже лунає по всьому місту, оголошення про повітряну тривогу розміщується у медіа та у багатьох соціальних мережах. Отже, під час вирішення питання про відкладення розгляду справи, коли лунає сигнал «повітряна тривога», суд, на нашу думку, повинен застосовувати норми ст. 202 ГПК України, враховуючи загальні

засади господарського судочинства та дотримуючись гарантій прав особи на участь у розгляді її справи. При цьому суд зобов'язаний сприяти учасникам судового процесу реалізувати ними їх процесуальні права.

Висновки. Судова гілка влади прийняла на себе виклик з боку держави-агресора та намагається пристосуватися до реалій сьогодення. Злагоджена та скоординована робота судів, зокрема господарських, забезпечила захист гарантованого Конституцією України права людини та громадянина на звернення до суду для захисту своїх прав. Під час дії правового режиму воєнного стану господарське судочинство здійснюється з врахуванням викликів, зумовлених сьогоденням:

зміна Верховним Судом територіальної підсудності справ судів, які через військові дії припинили свою діяльність (такі справи передаються до суду, який знаходиться найближче до суду, що не може здійснювати свої повноваження);

проведення розгляду судових справ у дистанційному режимі, а саме з допомогою відеоконференції (так, учасник справи має подати заяву не пізніше 5-ти днів до дня судового засідання, аби взяти участь у такому засіданні дистанційно), при цьому варто зазначити, що дистанційна робота судів є більш безпечною, ніж за звичайного режиму;

відкладення розгляду судових справ (зазвичай зумовлено оголошенням сигналу «повітряна тривога»). При цьому суд повинен застосовувати норми ст. 202 ГПК України, враховуючи загальні засади господарського судочинства та дотримуючись гарантій прав особи на участь у розгляді її справи. При цьому суд зобов'язаний сприяти учасникам судового процесу реалізувати ними їх процесуальні права;

поновлення господарських процесуальних строків (відбувається за визнання судом причин пропуску таких строків поважними). Варто зазначити, що введення воєнного стану на території України не є саме по собі поважною причиною для поновлення процесуальних строків, учасник справи має довести існування реальних перешкод для звернення до суду та вчинення відповідних процесуальних дій у відповідний проміжок часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення 02.12.2023).
2. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Поточна редакція від

01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 05.10.2023).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 05.10.2023).
4. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ: Закон України від 03.03.2022 № 2112-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20> (дата звернення: 05.10.2023).
5. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану (господарські суди Миколаївської, Сумської та Чернігівської областей): Розпорядження Верховного Суду від 22.03.2022 № 12/0/9-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Rozp_22_03_2022_12.pdf (дата звернення: 05.10.2023).
6. Про відновлення територіальної підсудності судових справ господарських судів Сумської та Чернігівської областей: Розпорядження Верховного Суду від 22.04.2022 № 25/0/9-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rozporyadjennya/25_Rozp_22_04_2022.pdf (дата звернення 02.12.2023).
7. Про відновлення територіальної підсудності судових справ Господарського суду Миколаївської області: Розпорядження Верховного Суду від 25.07.2022 № 41. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rozporyadjennya/2022_07_25_vidnovl_pidsydnosti_Mykolaiv.pdf (дата звернення 02.12.2023).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#n175> (дата звернення 02.12.2023).
9. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 05.10.2023).
10. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 20.07.2022, справа № 924/939/21. URL: <https://reyestr.court.gov>

- ua/Review/105324967 (дата звернення: 05.10.2023).
11. Ухвала Господарського суду Закарпатської області від 12.04.2023, справа № 907/27/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110173400> (дата звернення: 05.10.2023).
 12. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 22.08.2022, справа № 922/2699/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105837362> (дата звернення: 24.12.2023).
 13. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 05.07.2023, справа № 910/186/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112029599> (дата звернення: 24.12.2023).